

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת בבא בתרא - דף קח

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

פרק הירושא

כתב המאירי: פרק "יש נוחלין" והבא אחריו "מי שמת", בא לבאר דיני הנחלות כולם. ומעתה היתה הכונה להתחיל בזה הפרק באלו הענינים, ועל זה הצד יחלקו עניני הפרק לשבעה חלקים. א. לבאר הקורבה הראויה לירש או להוריש, והקורבה שאינה ראויה לשום דבר שבנחלה, והקורבה הראויה בקצת דיני הנחלות ולא בכלם. ב. לבאר בקורבה הראויה לירש איזו קודמת לחברתה. ג. בעניני הבכורה ר"ל אלו נכסים שהבכור נוטל בהם בכורה, ומאיזה מהם הופקעה בכורתו. ד. על איזה צד יכול המוריש להפקיע את הירושה מן הראוי לירשה הן בבכור הן בפשוט. ה. במי שלא הוחזק לנו בזה שהוא מכין להורישו שהוא יורשו, אלא שהוא מעיד כן כיצד דנין בו, וכן מי שנמצאת הצואה כתובה לו, והוא ענין "דיאתיקי" חגורה על מתניו, כיצד דנין בו. ו. במשליט יורשו על נכסיו בחייו ובבריאותו על איזה צד. ז. במתני בנים גדולים וקטנים או בנות גדולות וקטנות, על איזה צד יש שום יתרון בנכסיו לאלו על אלו, זהו שרש הפרק דרך כלל.

פרשת הירושה וכתבה בזכות נשים

דיני הירושה וסדר הנחלות מבואר בתורה בפרשת פנחס, בעקבות המעשה עם בנות צלפחד. כמבואר בפסוקים, "ותקרבנה בנות צלפחד וכו' ותעמדה לפני משה וכו' אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ד' וכו' ובנים לא היו לו למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו וכו' כן בנות צלפחד דברת נתן לתן להם אחות נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את נחלת אביהן להן ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו ואם אין לו אחים ונתתם את נחלתו לאחיו אביו ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו וירש אתה והיתה לבני ישראל לחקת משפט כאשר צוה ד' את משה. (במדבר כז א-יא)

בקדמונים עמדו על כך שפרשת ירושה נכתבה בתורה מחמת בנות צלפחד, ובאמת בפרק שלפניו לקמן (ק"ט, ב) אמרו רבנן ר"ש השקמוני אומר ראויה היתה פרשת נחלות ליכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן, ראויה היתה פרשת מקושש שתכתב ע"י משה אלא שנתחייב מקושש ונכתבה ע"י, ללמדך שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב.

ועיקר הדקדוק בפרשה זו ע"י בתורת חיים שם בסוגיא, שדן מה ההבדל בין פרשיות אלו לבין דין פסח שני, שנכתבה בתורה פרשה בעקבות הטמאים שאמרו למה נגרע וכו'. עיי"ש. והמבואר שפרשת נחלות שונה במהותה משאר המצוות שבתורה שנכתבו לדורות כפי פשוטו של מקרא שבא בציווי למשה למען יעביר את התורה לכלל ישראל וכו'. אולם כאן בפרשת הנחלות נאמר "כן בנות צלפחד דברת", ההמשך של ציווי ד' למשה שיעביר לבני, נאמר בתורה "כן בנות צלפחד דברת". ובאמת למדו מכך כאמור שמגלגלין זכות ע"י זכאי.

פשר העניין המבאר ברבינו בחיי, נצטוו ישראל במצוה זו על ידי נשים, ויתכן לומר בטעם אלו לפי שהמיתה סבת הנחלות, והנשים גרמו מיתה לעולם על כן הייתה ראויה פרשת נחלות ליכתב על ידי נשים, לפי שהנחלה נוהגת בחיים מסיבת המות. ומה שזכו לזה בנות צלפחד לפי שהיו מחבבות את הארץ הנקראת ארץ ד' המכונה כנגד ארץ החיים" עכ"ל.

מצוות הנחלות

כנזכר בפסוקים לעיל אמרה תורה מצווה לדורות "והיתה לבני ישראל לחקת משפט כאשר צוה ד' את משה".

הרמב"ם מונה את דיני הנחלות במצוה האחרונה בעשין, וז"ל "מצוה רמח היא התורה שהורנו בדיני נחלות והוא אמרו יתברך איש כי ימות ובן אין לו וגו'. ומכלל דין זה בלא ספק היות הבכור יורש פי שנים שזה משפט ממשפטי היורשים. (את דיני הבכור ומצוות הכרת הבכור וכו' נלמד בעז"ה בהמשך הפרק ושם נאריך בזה בל"ד.)

הסמ"ג מונה את דיני הנחלות, עשה צו. החרדתי בפרק יב, מונה את כל מצוות הנוגעות במחלוקת לעשה אחד ובין הדברים מונה את דיני הנחלות, ושם מחלק שהרמב"ם ושאר מוני המצוות חילקו את המצוות לפרטים במנין התרי"ג. אולם את דיני הבכור מונה בפרד, עיי"ש. והחפץ חיים בספר המצוות הקשר, מנה בעשה עג' את ענין הנחלות ודיני ירושת הבכור.

בחינוך (מצווה ח) כתב כך, שנצטוונו בעיני נחלות, כלומר שצונו עליו לעשות ולדון בענין הנחלה כאשר דנה התורה עליה, ומביא את הפסוקים הנזכרים בעניין.

ואל תחשוב שמשארי בזה, שהמצוה היא שנעשה בענין הנחלה כאשר דנה התורה עליה, שארצה לומר שיהיה האדם מצווה מהאל לתת מה שיש לו ליורשו על כל פנים, כי האל ברוך הוא לא רצה להוציא נכסי האדם מרשותו שלא לעשות מהם כל חפצו בשביל יורשו כל עוד נשמתו בו, כמו שיחשבו חכמי האומות. אבל הודיענו, שזכות היורש קשור בנכסי מורישו, ובהסתלק כח המוריש מן הנכסים במותו מיד נופל עליהם זכות היורש, כענין השתלשלות היצירות שארצה היוצר ברוך הוא דן אחר זה מבלי הפסק.

ורבותינו זכרונם לברכה יקראו לזכות החזק שיש ליורש בנכסי מורישו בלשון "משמוש", כלשון אמרם בהרבה מקומות נחלה ממשמשת והולכת, כלומר, שזכות היורש במוריש כאילו הגופים דבוקים זה בזה, שכל היוצא מן האחד נופל על השני. ומפני כן אמרו זכרונם לברכה, שאם צויה ואמר המוריש אל יירשני בני, או בני פלוני לא יירש עם אחיו, או בתי תירשני במקום שיש בן וכיוצא בדברים האלה, אין בדבריו ממש, שאין בידו לעקור דבר האל שאמר שיירש היורש מורישו. ואף על פי שאמרנו שנכסיו בידו לכל חפציו, הענין הוא לומר שיכול האדם ליתנם לכל מי שירצה ולעשות בהם כל חפצת נפשו, ואפילו לאבדם, בכל לשון, חוץ מזה של ירושה, לפי שזה הדיבור הוא כנגד דברו של מקום וגזרתו כי הוא אמר יירש היורש, ועל כן אין כח ביד אדם לומר לא יירש.

כלומר מייסד החינוך, שהתורה הגבילה את ה"ירושה", היינו סדר הירושה הנאמר בתורה לא ניתן לשינוי אף לא ע"י המוריש בעצמו. אא"כ יתן מתנה בעודו בחיים, מתנה תוכל להועיל לו להעביר את נכסיו וכו', אולם אם ישתמש בלשון "ירושה" דבריו יגדרו כמתנה על מה שכתוב בתורה, ולא יוכל להעביר ליורש אחר, אא"כ כאמור יאמר יאמר בשונות, ובסוגיות אלו נאריך בעז"ה לקמן בדיני הנחלה של ר"ח בן ברוקה לקמן קל.

עוד כתב החינוך, מרשי המצווה, כדי שידע האדם ויתבונן כי העולם ביד אדון משיגה על כל בריותיו, וברצונו וחפצו הטוב זוכה כל אחד ואחד מבני העולם לחלק הנכסים שהוא משיג בעולמו, ומתנתו ברוך הוא מבורכת שתמשך לעולם לאשר יתנה לו, אם לא כי מחמת הקדמוני נקנסה מיתה בעולם, ומפני סילוק גופו אינו בדין להיות הפסק למתנת האל המבורכת, אבל תתפשט מאליה בגוף המשתלשל ממנו שזהו בנו או בתו, ואם הוא בעונו ימות ובנים לא יהיו לו ראויה ברכת השם שתשוב אל הקרוב אליו, כי זאת הברכה שזכה בה זה, או זכותו גרמה לו או זכות אבותיו או עם הקרובים לו יותר למד כשרון המעשה שזכה עמו לנכסים, ולכן בהסתלק הוא וזרעו מהן בחטאו ראויים הקרובים שסייעו אותו לזכות להיות קודמין בהם לכל אדם. עכ"ל.

כתב הרמב"ם במו"ק (ק"ג מב) הירושות והם - מדה מעולה - רצוני לומר, שלא ימנע האדם טוב ממי שהוא ראוי לו, ואחר שהוא הולך למות, שלא יקנא בירושו ולא יפזר ממנו, אבל יניחהו למי שהוא יותר ראוי לו מכל בני אדם, והוא - הקרוב לו יותר, "לשארו הקרוב אליו ממשפחתו". וכבר באר שהבן קודם, ואחר כך הבת, ואחר כך האח, ואחר כך אחי האב - כמו שהוא ידוע. ויבקר הגדול שבבניו, מפני שאהבתו קודמת, ולא ימשך אחר תאוותו, "לא יוכל לבכר את בן האהובה וכו'". וזאת המידה תשמרה ותחזק וזאת התורה הישרה מאד - רצוני לומר, נשיאת פני הקרובים והיטב להם - כמו שאמר הנביא, "ועונם שארו - אכזר", ודברי ה"תורה", בצדקות, "לא תיחר, לענין גו", והחכמים ז"ל משבחים מאד מדת האדם שיהיה "מקרב את קרוביו ונושא את בת אחותו". עכ"ל.

מה הגדר בירושת אח

נושא ארוך ומורכב ויש בו כמה וכמה נפק"ם, מהגדרת ירושת אח, כמבואר בסוגיא מדיני קרוב קרוב קודם, היה לנו ללמוד שהאך קודם לאב בדיני ירושה, אולם מאחר ואברהם תורה "שאר", למדנו שלא קודם. ממילא הבן קודם לכל בירושת אביו, אם יש בת (נלמד לקמן) אף היא בכלל ירושה (במקום שאין בן). אם למת בן או בת, אביו קודם לאחיו.

מה הגדר בירושת האחים, דנו הקדמונים ובדבר זה רבו נחלי הדיו בנהרות הזמן, יש ראיות לכאן ולכאן כבר מדברי הספרי, ראשונים ואחרונים, וכמה וכמה נפק"ם. האם הגדרת הירושה, אח יורש את אחיו, או ירושת האח היא ירושת מימשוש, היינו כביכול האב זוכה לירושת האח.

הנפק"ם בנידון הנזכר, הביא הרע"א (בתוספותיו על המשניות וכן בשו"ת קמא קלב) אם אחד מן האחים אמר שהוא מוריש לאחד אחד בלבד, אם הגדרת הירושה באחים שאח מוריש לאחיו, יכול הוא להנחיל באופן זה לאחיו. אולם אם הגדרת הירושה שהיא בצורה של מימשוש ועוברת דרך ירושת האב, א"כ אין בכוחו של אח לומר למי האב יורש. והדברים ארוכים ובעז"ה בל"ד בהמשך הפרק נביא ראיות לכאן ולכאן, כפי השגת הסוגיא.

בהלכות נחלה וירושה, יש ד' משפחות קרבה "יש נוחלים ומנחלים", היינו קרובים שמחמת סוג קרבתם הם יורשים ומורשים. "יש נוחלים ולא מנחלים", היינו יורשים ולא מורשים. "יש מנחלים ולא נוחלים", ויש לא נוחלים ולא מנחלים". מבארת המשנה "נוחלים ומנחלים", א. אב את בניו. ב. בנים את האב. ג. אחים מן האב. ד. ביעוד. ה. אב את אמו. ו. אב את אשתו. ז. בני אחיות. ח. מנחלים ולא נוחלים", א. האשה את בניה. ב. האשה את בעלה. ג. אחי האם. ד. לא נוחלים ולא מנחלים", האחים מן האם.

בסדר תביעת המשנה, שואלת הגמ' מדוע הוקדם "אב יורש את בניו" והרי אין להתחיל בדבר פורענות, וכן כתוב בפסוק "איש כי ימות ובין אין לו" היינו אם היה לו בן היה קודם בדיני ירושה. **מבארת הגמ'**, דברים הנלמדים מדרשה הבינים על התנא לשנות ראשונים. **והדרשה** היא "ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו" ו"שאר" זה האב, ומכאן למדו שהאב קודם לאחים בירושה במקום שאין בן, שהרי כאשר יש למת בן הוא קודם שנאמר "הקרוב אליו" ומכאן למדו קרוב קרוב קודם. וביירושת המת הבן קודם לאב, **שהבן דינו כאביו** ביעוד של אמה עברה, ובפדיון "שדה אחוזה", לכן קודם הבן לאב של המת. **דנה הגמ'**, שהאב של המת יקדם מחמת שהוא קודם לבן, דנה הגמ' שהרי במקום שיש בן אין יבום. **שואלת הגמ'**, לו היה שיהיה יבום במקום שיש בן, אולם עדיין בן יקדם מחמת שהוא קודם א. ביעוד. ב. שדה אחוזה. ו. אב קודם רק ביבום. **מבארת הגמ'**, שכן קודם בשדה אחוזה נלמד רק מחמת הדרשה והפיראק מיבום. (שבא ללמוד ממסכת ערכין שכן קודם לאב בפדיון שדה אחוזה, ממה שמצאו שכן קודם ייעוד, ואמר שנקדים את מחמת שיקדם ביבום, וע"ז אמרו שלכום יש יבום במקום שיש בן, וכו'). **נמצא שצדק הירושה**, הוא "בן" קודם מצד "קרוב קרוב קודם". כאשר אין בו יש רביעי של "שאר" לאב להקדימו על אב.